

сільському ринку праці, падінням рівня життя працюючого населення, посилення міграційного відтоку економічно активного населення.

Концепція державного регулювання зайнятості має виходити із засад економічної доцільності досягнення і підтримування певного рівня зайнятості населення.

Перспектива подальших досліджень. Відповідно до отриманих результатів проблемами, що потребують подальшого вивчення є обґрунтування заходів державного регулювання для підтримання ефективного рівня зайнятості, підвищення мобільності робочої сили, створення сучасних робочих місць та підвищення дієвості системи соціального захисту від безробіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про зайнятість населення», від 5 липня 2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: Навч. Посіб./ В.С. Васильченко А.М. Гриненко, О. А. Грішанова, Л.П. Керб – К.: КНЕУ, 2005. - 403с.
3. Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами. Навч. посіб./ Є.П. Качан, Д.Г. Шушпанов – К.: Вид дім «Юридична книга», 2003.- 258 с.
4. Осовська Г.В. Управління трудовими ресурсами : Навч. посібн. / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька –Київ: Кондор, 2003. -.224 с.
5. Лібанова Е.М. Ринок праці.: Навч. Посібник. / Е.М.Лібанова.- Київ: Центр навчальної літератури, 2004.-440с.
6. Україна у цифрах 2015. Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2016./ (за редакцією І. М. Жук.) – К.:–с.239.

УДК 338.48 (477)

ФУНКЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Ступень Н.М. – к.е.н., доц.,
Національний університет «Львівська політехніка»

В статті визначено роль та значення рекреаційної сфери в процесі збалансованого розвитку територій. Охарактеризовано основні функції рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем. Доведено, що характер використання й відтворення компонентів рекреаційної сфери визначають не тільки якість екосистем, а й напрямки розвитку господарської спеціалізації і структуру еколого-економічної системи в цілому.

Ключові слова: рекреаційна сфера, еколого-економічна система, функції, території, природокористування.

Ступень Н.М. Функции рекреационной сферы в структуре эколого-экономических систем

В статье определены роль и значение рекреационной сферы в процессе устойчивого развития территорий. Характеризованы основные функции рекреационной сферы в структуре эколого-экономических систем. Доказано, что характер использования и вос-

производства компонентов рекреационной сферы определяют не только качество экосистем, но и направления развития хозяйственной специализации и структуру эколого-экономической системы в целом.

Ключевые слова: рекреационная сфера, эколого-экономическая система, функции, территории, природопользования.

Stupen N.M. Functions of recreation policy in the structure of ecological and economic systems

The paper deals with the role and importance of recreation industry in the process of sustainable territorial development. The author has described the main features of the recreational sphere in the structure of ecological and economic systems. It is shown that the nature of use and reproduction of components of the recreation industry determines not only the quality of ecosystems, but also the directions of economic specialization development and the structure of the ecological and economic system as a whole.

Keywords: recreation industry, ecological and economic system, features, territories, environmental management.

Постановка проблеми. В умовах збільшення антропогенного і техногенного навантаження на довкілля, а також невизначеності багатьох економічних процесів виникає проблема адаптації еколого-економічних систем до зовнішніх змін. Особливо актуальними питаннями це є для унікальних природних територій, що мають рекреаційне, природоохоронне та культурно-історичне значення. У зв'язку з цим вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку рекреаційної сфери, набуває винятково важливого значення і неможливе без обґрунтування науково-методичних основ функціонування еколого-економічної системи, що враховує характер використання компонентів природно-ресурсного потенціалу, особливості організації туристично-рекреаційної діяльності, а також нормативно-правовий регламент рекреаційного природокористування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні підходи до проблеми розвитку еколого-економічних систем, в тому числі на основі принципів збалансованості і пріоритетності рекреаційної діяльності представлені дослідженнями відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Б. Буркинського, Ф. Візера, В. В'юна, Т. Галушкіної, Л. Грановської, П. Друкера, П. Мінакіра, К. Менгера, А. Сохничя, А. Третяка, С. Харічкова та інших. Відзначаючи різноманіття досліджень щодо формування рекреаційного потенціалу в рамках еколого-економічних систем, створення адекватних трансформаційним процесам економіки механізмів підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів дотепер є затребуваними для науки і практики.

Постановка завдання. Вирішення важливої соціально-економічної задачі – підвищення рівня добробуту і якості життя українського населення, збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь і перехід від сировинної спрямованості економіки на інноваційний шлях розвитку – багато в чому залежить від стану рекреаційних територій та розвитку екологічного туризму. Для вирішення зазначених питань необхідно проаналізувати та визначити функції та роль рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оперативне вирішення сучасних екологічних проблем в Україні та складність цього процесу зумовлюють необхідність пошуку нових форм забезпечення функціонування природоохоронних програм, які в сучасній тенденції до екологізації економічної діяль-

ності, повинні бути нерозривно поєднані з рештою питань ефективного розвитку територій. Такі положення зумовлюють розвиток нових принципів наукового пізнання, орієнтованих на вивчення складних цілісних систем, зокрема еколого-економічної системи.

Так, Ю.Ю. Туниця під еколого-економічною системою розуміє взаємовідносини двох глобальних систем – суспільного виробництва і природи, а науку, яка її досліджує, – економічною екологією [1]. Варто погодитись із думкою Л.М. Грановської [2], що в структуру еколого-економічної системи входять екологічна, економічна і соціальна підсистеми; вони тісно взаємопов'язані і впливають одна на одну. Стан кожної з підсистеми виступає і як умова, і як наслідок розвитку та функціонування двох інших підсистем [2, с. 31–32].

Слід погодитися з думкою дослідників [3; 4], що визначають місце і значення рекреаційної складової в еколого-економічній системі в контексті реалізації природоохоронних вимог (рис. 1).

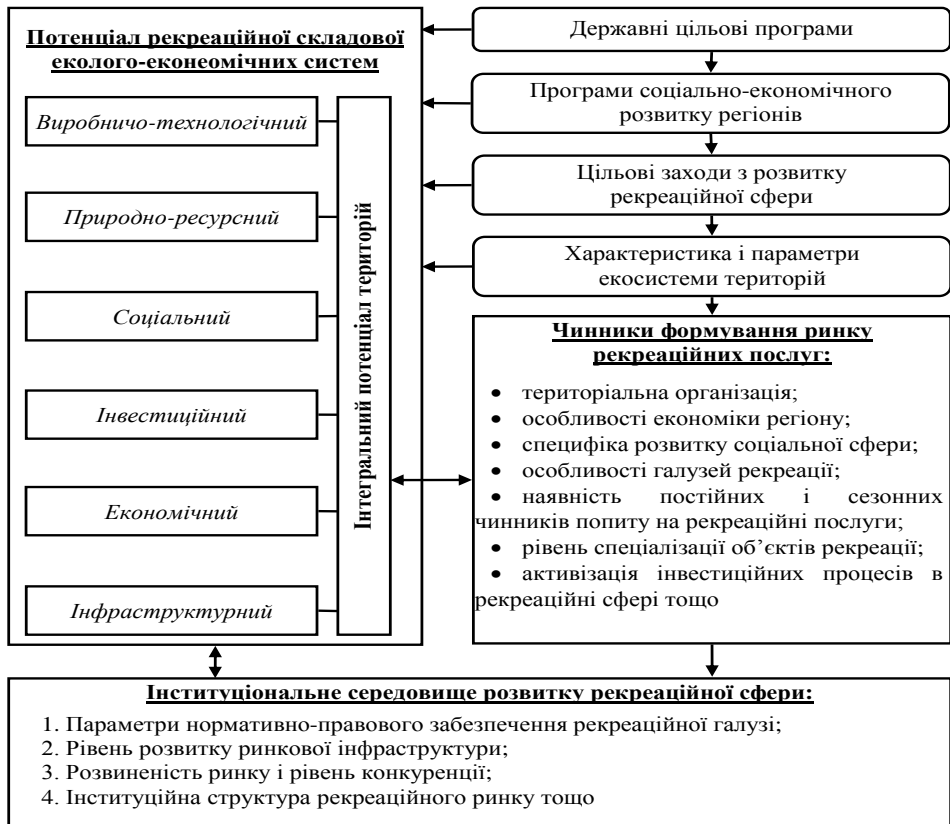

Рисунок 1. Роль та основні характеристики рекреаційної складової в структурі еколого-економічної системи

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4].

Закордонний та вітчизняний досвід забезпечення сталого розвитку територій передбачає, що функціонування системи його еколого-економічних механізмів буде відбуватись у визначених межах. Згідно неокласичного підходу до оцінки охорони та відновлення екосистем зосереджується виключно на вигодах від підвищення якісних характеристик таких екосистем, в той час як таке підвищення має незначний вплив безпосередньо на сам процес господарювання. Тому, використовувати такий підхід для масштабних перетворень у екологічних та економічних взаємозв'язках недоцільно.

В такому випадку захисні, відновлюванні та оздоровчі процеси всередині екосистем здійснюють вплив не лише на якісні характеристики довкілля, а й безпосередньо впливають на розвиток господарювання на мезорівні вітчизняної економіки. Згідно такого підходу природоохоронні та інші екологічно орієнтовані заходи є складовою частиною господарської діяльності та елементом економічного розвитку.

Окрім цього, варто зазначити, що структура та рівень економічного розвитку, який складається з функціональних підсистем – галузей та напрямів економічної діяльності, напряду залежить від обсягів економічних вигід, які виникають в процесі відновлення екосистем, оскільки визначено, що забезпечення потенціалу рекреаційної частки тісно пов'язане з функціональними характеристиками та параметрами еколого-економічної системи.

Важливе значення для організації відтворювального процесу територій, які характеризуються потужним рекреаційним потенціалом, посідають об'єкти рекреаційної сфери, рівень потенціалу яких не лише взаємопов'язаний з загальним економічним потенціалом та формується під його впливом, а й забезпечує зростання економічної, інфраструктурної, інвестиційної а інших складових загального інтегрального потенціалу [4, с. 17]. Окрім цього, власне рекреаційний потенціал та ефективність його використання в господарській діяльності нерозривно залежить від особливостей структури відновлення, від характеристики організації та рівня розвитку ринкових відносин, від інституційної структури ринку рекреації на регіональному ринку, та від багатьох інших чинників, які притаманні тим чи іншим конкретним територіям.

Загалом, рекреаційна сфера відноситься зараз до такого виду діяльності, який стає необхідною умовою забезпечення нормальної життєдіяльності людини, засобом компенсації техногенного навантаження, засобом відновлення працездатності і умовою продовження самого виробництва. Основним її завданням з точки зору інтересів суспільства є відновлення і розвиток фізичних і психічних сил кожного члена суспільства, всебічний розвиток його духовного світу [5].

Сукупність перерахованих чинників та характеристик рекреаційної галузі, визначають також ступінь розвиненості різних функцій рекреації, які у вигляді схеми можна представити у вигляді наступних трьох груп (рис. 2).

Соціально-культурна функція являється головною функцією рекреації. Вона дозволяє задовольнити духовно-культурні потреби у пізнанні в повному сенсі цього слова. Пізнанні себе та свого місця в світі, сенсу та призначення існування взагалі. Саме рекреація дозволяє людині контактувати з природними, культурними, історичними та соціальними цінностями, пам'ятками та

об'єктами не лише в межах території свого проживання, а й по всій країні та навіть світі. Безпосередній зв'язок з природою, спостереження за природними явищами та процесами, їх трансформація під впливом людської діяльності дозволяє створити умови для накопичення потрібної кількості екологічних знань для забезпечення сталого розвитку територій в світовому масштабі.

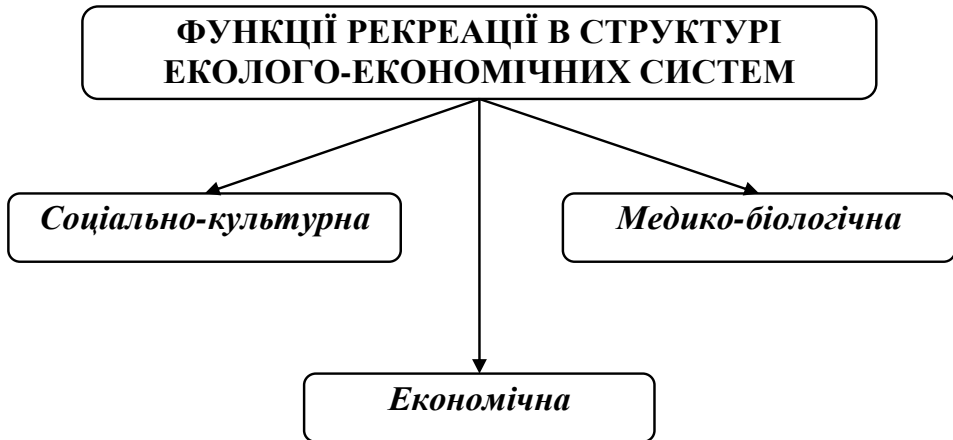

Рисунок 2. Основні функції рекреаційної сфери в структурі еколого-економічної системи

Джерело: сформовано автором на основі [4-6].

Медично-біологічна функція рекреації реалізується через санаторно-курортне оздоровлення та лікування. Вона покликана виконувати завдання зняття фізичної та психологічної втоми людини. Така функція рекреації має унікальне значення для забезпечення функціонування суспільства та формує основний попит на ринку рекреаційних послуг. До основних рекреаційних ресурсів відносять лікувальні мінеральні води, пелоїди, озокерити, застосування яких в процесі рекреації здійснює позитивний вплив на лікування захворювань крові, серця, органів травлення, кістково-опорного апарату, нервових захворювань тощо. Під час післяопераційного періоду рекомендується перебування в бальнеологічних закладах [4, с. 45].

Розвиток рекреаційної сфери дозволяє отримати додаткові економічні вигоди в регіональному та національному масштабі. В розрізі політичної економії праця в туристичній та рекреаційній сфері накопичується, в результаті трансформуючись у матеріальні блага через працівників матеріального виробництва. Тобто, завдяки наявності рекреаційної сфери, підвищується здатність населення до праці, підвищується термін збереження повної працездатності, що призводить до зменшення кількості випадків захворювань, що в свою чергу, призводить до збільшення фонду робочого часу, і як наслідок, збільшення економічних вигід. Окрім цього, розвиток рекреаційної сфери призводить до формування та розвитку цілої сфери господарської діяльності, що стимулює

розширення асортименту продукції промислового та сільськогосподарського виробництва.

Медично-біологічна і соціально-культурна функції безпосередньо стосуються самих рекреантів та реалізуються під час рекреації та відпочинку. Проте, у контексті проведення наукового дослідження найбільший інтерес для науковців має саме економічна функція, оскільки вона має визначне значення для економічного розвитку, рекреаційної галузі національного господарства. Рекреаційна функція ефективна у випадку, коли потрібно подолати нерівномірність розвитку окремих регіонів, оскільки розвиток саме рекреаційної галузі в країні автоматично стимулює розвиток наступних явищ та процесів: підвищення рівня надходжень до місцевих бюджетів, що забезпечить подальший розвиток території; зростання кількості робочих місць за рахунок посилення рекреаційної сфери національного господарства та галузей, які побічно пов'язані з відпочинком та туризмом; скорочення відтоку населення з певного регіону; покращення його інфраструктури, розвиток транспортного будівництва тощо; зміни в структурі балансу грошових доходів і витрат населення певного регіону на користь рекреаційних територій; збільшення платоспроможного попиту на продукцію регіональних товаровиробників та економічне стимулювання розвитку місцевої промисловості; покращення показників екологічної безпеки в регіоні, збільшення фінансування природоохоронних заходів; зростання доходів регіону у іноземній валюті в результаті зростання показників іноземного туризму.

В результаті переходу національної економіки до ринкових взаємовідносин та посилення значення міжнародних зв'язків для розвитку країни, вже сьогодні ринок рекреаційних та туристичних послуг має складну структуру, проте нездорова конкуренція та незбалансованість туристичних потоків на території України спричинили нерівномірний розвиток рекреаційної сфери в різних регіонах країни.

В залежності від направленості туристичних потоків рекреаційну сферу можна поділити на в'їзний, виїзний та внутрішній туризм. При чому, внутрішній також поділяється на регіональний та міжрегіональний, в залежності від того, покидає турист межі регіону чи ні.

Внутрішній туризм доповнює та посилює рекреаційну базу регіону, створює туристичне навантаження та робить внесок в розвиток економіки регіону. Саме внутрішній туризм виступає основою для іноземного та світового туризму. Як свідчать дослідження Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО), 80% всього світового туризму перепадає на внутрішній туризм. Як приклад, можемо навести Болгарію та Італію, де внутрішній туризм складає від загального 70% та 50% відповідно [7].

Не меншу роль для розвитку економіки будь-якої країни відіграє в'їзний туризм. Від в'їзного туризму залежить обсяг валютних надходжень регіону чи навіть цілої країни. Сьогодні як ніколи важливо створити умови для розвитку і розширення в'їзного туризму, що має стати пріоритетним стратегічним завданням всієї рекреаційної галузі. Необхідно зазначити, що в країнах, які мають значні території, внутрішній туризм має більшу питому вагу в економічному розвитку, ніж в'їзний (наприклад, США чи Канада) [8].

Загально відомо, що будь-яку господарську діяльність в економічній системі вирізняє специфічна трудова діяльність. Проте, сформувати чітку структуру рекреаційного господарства досить складно. Розглянемо для прикладу структуру господарства певного регіону. Ми можемо виділити промисловість, агропромисловий комплекс, транспортну сферу, сферу послуг. Перші дві категорії стосуються сфери матеріального виробництва, інші – невиробничої сфери.

Кожна категорія, тобто комплекс, розподіляється на окремі галузі. Транспорт буває автомобільний, залізничний, повітряний, річковий тощо. Мета створення, а головне – функціонування транспортного комплексу полягає в наданні послуг населенню у вигляді перевезень як людей, так і вантажів. Цим, по-суті, займається і рекреаційна діяльність, проте переміщення пасажирів – не головна мета такої діяльності.

Звідси слідує, що рекреаційну галузь все ж таки можна віднести до невиробничої сфери, проте така діяльність тісно пов'язана з розподілом, обміном та споживанням матеріальних благ, оскільки головне завдання рекреаційної діяльності – організація та раціоналізація дозвілля населення.

Класифікаційним елементом кожної галузі нашої країни є підприємства та організації, які характеризуються єдністю функцій, що вони виконують та однаковим соціальним типом діяльності. Рекреаційна галузь в даному розрізі унікальна, оскільки залучає безліч галузей в обслуговування туристів та відпочиваючих, що зумовлює появу різноманітних додаткових та супутніх видів діяльності. З огляду на це майже неможливо визначити частку зайнятості населення в рекреаційній галузі, розрахувати обсяги доходів тощо, проте це не зменшує важливість розвитку цієї галузі в системі регіональної економіки.

Радянські вчені Н.С. Мироненко та І.Т. Твердохлебов [9] пропонують всі підприємства, які так чи інакше стосуються рекреації, за ступенем зв'язку з рекреаційною діяльністю розподіляти на первинні, вторинні та третинні.

До первинних потрібно відносити підприємства, що безпосередньо функціонують для задоволення потреб туристів та інших рекреантів:

- туристичні агентства, екскурсійні та туристичні бюро. До таких підприємств включають ті, що розташовані в місцях постійного проживання рекреантів, а мета створення таких підприємств – надання суспільству інформації про рекреаційні регіони, укладання передбачених законом договорів, організація екскурсійних турів, внутрішній контроль за виконанням умов договорів;
- заклади громадського харчування, орієнтовані на туристів, підприємства та організації, що створені для обслуговування рекреаційних зон тощо;
- транспортні компанії, які надають послуги з переміщення пасажирів.

До вторинних підприємств відносять підприємства життєзабезпечення. Сюди можна віднести будівельну галузь, харчову мережу, громадський транспорт, комунальні господарства та ін. Мета створення таких підприємств – обслуговування як місцевого населення, так і туристів, що тимчасово перебувають в певній рекреаційній зоні.

До третинних можна віднести підприємства агропромислового комплексу, спеціалізовані навчальні заклади тощо.

Ефективне функціонування рекреаційної сфери можливо забезпечити лише за умови правильної взаємодії первинних, вторинних та третинних підп-

приємств. Надходження до місцевих бюджетів відбуваються в результаті роботи вторинних підприємств, оскільки кошти туристів через такі підприємства наповнюють місцеві бюджети, при цьому не потребуючи додаткових витрат, що збільшує чистий дохід місцевих бюджетів. Проте, сам процес споживання нематеріального рекреаційного блага відбувся в результаті роботи підприємств первинних. Отже, виникає ситуація, коли грошові потоки потрібно справедливо розподілити між тими, хто блага створює (первинні підприємства), та тими, хто отримує з них вигоду (вторинні підприємства).

Наукові дослідження в сфері рекреації на території США показали, що рекреація в процесі реалізації залучає 24 господарські галузі країни. З огляду на практичні дослідження, для того, щоб територія використовувалась як рекреаційна зона, недостатньо лише рекреаційних ресурсів [7]. Без належного розвитку інфраструктури регіон буде використовуватись для інших потреб та господарських цілей.

Важливо зазначити головні особливості рекреаційної галузі в організації регіонального господарства:

1. Предмети купівлі-продажу в рекреаційній сфері – послуги і товари, які не приймають участі в торговельному обміні. В якості товарів тут виступають послуги, які надаються туристу: проживання в готелі, екскурсії, харчування тощо;

2. Предметом може виступати не лише послуга, а й певний природний культурно-історичний ресурс, який не залишає території. Такий ресурс також обмежений, оскільки існує показник допустимого туристичного навантаження як на сам об'єкт, так і на матеріально-технічне забезпечення.

- 3 з огляду на це, рекреаційні доходи можна розглядати як регіональну «ренту».

Для територіальної господарської системи України рекреаційна галузь завжди була визначальною в питаннях формування «обличчя» того чи іншого регіону. Передумовою для цього стали географічні, кліматичні, культурно-етнографічні та інші чинники, розвиток туристичної інфраструктури в окремих регіонах (Карпати, Причорномор'я, Приазов'я тощо), де акумулюється майже половина всього загальнодержавного туристичного фонду та формується рекреаційна поведінка внутрішніх туристів.

З огляду на вищевказане, розвиток рекреаційної галузі в країнах з передібною економікою (до якої відноситься і Україна) може стати головним рушієм економічного розвитку як окремих регіонів, так і всієї країни. Враховуючи те, що рекреаційна галузь включає в себе безліч інших сфер діяльності, розвиток туризму в певному регіоні надасть поштовх до розвитку всього регіонального господарства.

Висновки. Можемо зробити висновок, що розвиток рекреаційної сфери є ключовим елементом для забезпечення взаємозв'язків між господарськими галузями економіки та відіграє важливу роль у забезпеченні збалансованого розвитку території. Сучасні проблеми функціонування рекреаційної сфери доречно вирішувати, засновуючись на показниках оцінки оптимального рівня використання природно-ресурсного потенціалу для досягнення максимальної кількості цілей та завдань, що поставлені перед рекреаційною сферою для розвитку економічно-туристичної системи України.

Встановлені в результаті дослідження місце та роль рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем. Особливе значення ця сфера має для розвитку тих територій, де наявні достатній рекреаційний потенціал та сприятливі організаційно-економічні умови для розвитку туристично-рекреаційної діяльності, що зумовлює потребу у більш глибокому дослідженні різних аспектів формування сучасних підходів до забезпечення еколого-економічного розвитку рекреаційної сфери в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Туница Ю.Ю. Эколого-экономическая эффективность природопользования / Ю.Ю. Туница. – М.: Наука, 1980. – 168 с.
2. Грановська Л.М. Теоретико-методологічні аспекти управління регіональною еколого-економічною системою / Л.М. Грановська // Збалансоване природокористування. – 2015. – № 4. – С. 31–37.
3. Григоренко Т.Н. Инвестиционный механизм развития рекреационной сферы региона: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Григоренко Татьяна Николаевна; Ростовский государственный университет. – Ростов-на-Дону, 2004. – 252 с.
4. Репс В.Ф. Основы курортологии: [метод. пособие для студентов] / В.Ф. Репс, Д.А. Еделев. – Пятигорск: КМВИС, 2004. – 170 с.
5. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: монографія / О.А. Воробйова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О. : [ІПРЕЕД НАН України], 2009. – 374 с.
6. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: [монографія] / Галушкіна Т.П., Грановська Л.М. – О.: ІПРЕЕД, 2009. – 372 с.
7. Panorama OMT del turismo internacional, Edición 2015 / Organización Mundial del Turismo Todos los derechos reservados, 2015. – 16 p.
8. Ogundele, J.A and Jegede, A.O. (2011). Environmental Influence of Flooding on Urban Growth and Development of open Spaces, pp. 12–16.
9. Мироненко Н.С. Рекреационная география: [учебник] / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М.: МГУ, 1981. – 208 с.

УДК 339.137.2:330.1

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО КОНКУРЕНЦІЮ У РЕТРОСПЕКТИВІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Харчук Т.В. - к.е.н., доцент,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ

У статті узагальнено наукові підходи до трактування сутності конкуренції. Систематизовано теоретичні уявлення про конкуренцію у контексті розвитку економічних си-